

Nieuwe haven 26, gemeente Dordrecht

Een archeologische opgraving op een
perceel op het Nieuwe Werk

M.C. Dorst

Vakteam Erfgoed /
Archeologie

Gemeente Dordrecht
Spuiboulevard 300
Postbus 8
3300 AA Dordrecht
www.dordrecht.nl/archeologie

Dordrecht Ondergronds 102

Nieuwe Haven 26, gemeente Dordrecht

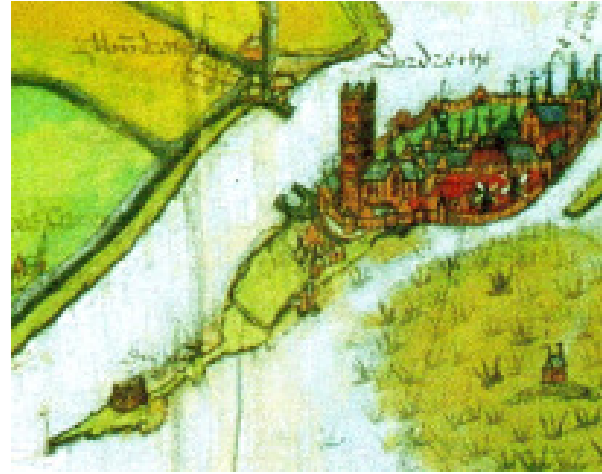
Een archeologische opgraving op een
perceel op het Nieuwe Werk.

M.C. Dorst

2018

Gemeente Dordrecht
Vakteam Erfgoed/Archeologie

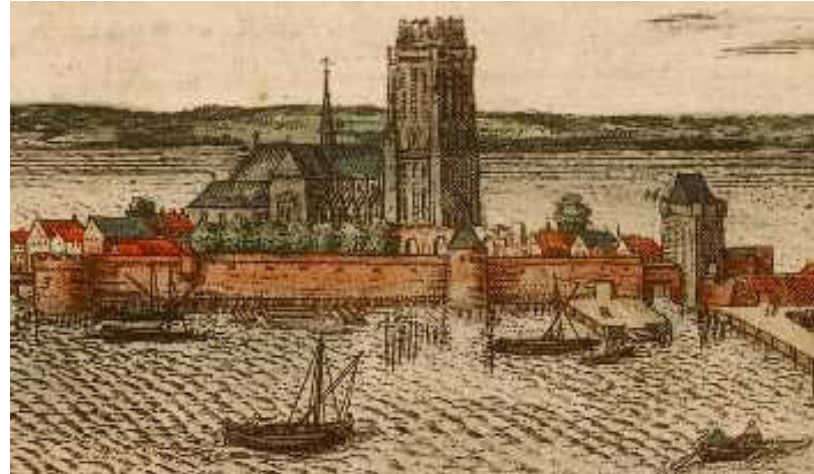
Colofon

ISSN: 1876-2379
Tekst: M.C. Dorst
Inhoudelijke toetsing: J. Hoevenberg
Redactie: J. Hoevenberg
Afbeeldingen: Gemeente Dordrecht, Vakteam Erfgoed/Archeologie,
tenzij anders vermeld.
Vormgeving: M.C. Dorst
Drukwerk: Drukkerij RAD
Uitgave: Gemeente Dordrecht, april 2018

Gemeente Dordrecht
Cluster Ruimtelijke Kwaliteit / Vakteam Erfgoed / Team Archeologie
P: Postbus 8, 3300 AA Dordrecht
T: (078) 7708223
E: monarch@dordrecht.nl
W: www.dordrecht.nl/archeologie.nl / www.facebook.com/DordrechtOndergronds

© Gemeente Dordrecht, 2018

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

1 Inleiding	5
1.1 Onderzoekskader	5
1.2 Administratieve gegevens	5
2. Gegevens onderzoeksgebied	7
2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik	7
2.2 Geplande werkzaamheden	8
3. Bureauonderzoek	9
3.1 Archeologische verwachting	14
4. Doel en vraagstellingen	17
5. Veldwerk	19
5.1 Methoden	19
5.2 Onderzoekresultaten	20
5.2.1 Bodemopbouw	20
5.2.2 Archeologie	21
6. Samenvatting & Conclusies	31
Literatuur	33
Begrippen en afkortingen	35

De tussenmuur in het onderzoeksgebied vóór aanvang van de graafwerkzaamheden.

1 Inleiding

1.1 Onderzoekskader

Tussen 21 en 26 maart 2018 is in het plangebied Nieuwe Haven 26 te Dordrecht een archeologisch onderzoek in de vorm van een opgraving (variant archeologische begeleiding) uitgevoerd. Dit gebeurde in het kader van een sloop- en nieuwbouwplan waarbij op deel van het perceel een nieuwe serre is gebouwd.

Voorafgaand aan het veldwerk is een bureauonderzoek (27 november 2017) uitgevoerd. Op basis hiervan is een specifieke archeologische verwachting opgemaakt. Aan de hand hiervan is een PvE voor het onderzoek opgesteld (27 november 2017). Door bevoegd gezag is bepaald dat de sloop- en graafwerkzaamheden onder archeologische regie (begeleiding) moesten worden uitgevoerd.

De opgravingeis is bepaald door het bevoegd gezag, in deze de gemeente Dordrecht.¹ Het doel van het veldwerk was het ex-situ behoud van de aanwezige archeologische waarden door middel van documentatie in het veld. Dit document betreft de rapportage van het bureauonderzoek en het veldwerk (opgraving, variant archeologische begeleiding).

1.2 Administratieve gegevens

Aard onderzoek:	Opgraven (variant archeologische begeleiding, protocol BRL 4000)
4004,	
Projectcode:	DDT 1713
ARCHIS:	Zaaknummer 457903100
Periode:	Nieuwe Tijd (ca. eind 16e eeuw - 1909)
Datum onderzoek:	21-26 maart 2018
Gemeente/wijk:	Dordrecht/Binnenstad
Straat:	Nieuwe Haven 26
Provincie:	Zuid-Holland
Kaartblad:	38CA
RD centrum coördinaat:	105.130 / 425.582
Opdrachtgever:	Elzinga architecten Nieuwstraat 12 3300 AH Dordrecht
Contactpersoon:	dhr. E. Elzinga
Uitvoerder(s):	Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed/archeologie
Medewerker:	dhr. M.C. Dorst (senior KNA archeoloog), dhr. J. Nipius (veldmedewerker)
Bevoegde overheid:	Gemeente Dordrecht
Autorisatie onderzoek:	dhr. J. Booij (clustermanager)
Autorisatie rapport:	mevr. J. Hoevenberg (senior adviseur erfgoed)
Status rapport:	goedgekeurd definitieve versie d.d. 24 april 2018
Archivering:	Digitaal: Archief Vakteam Erfgoed/archeologie E-depot Nederlandse Archeologie http://www.dans.knaw.nl). Analoog: Stadsdepot, gemeente Dordrecht

---

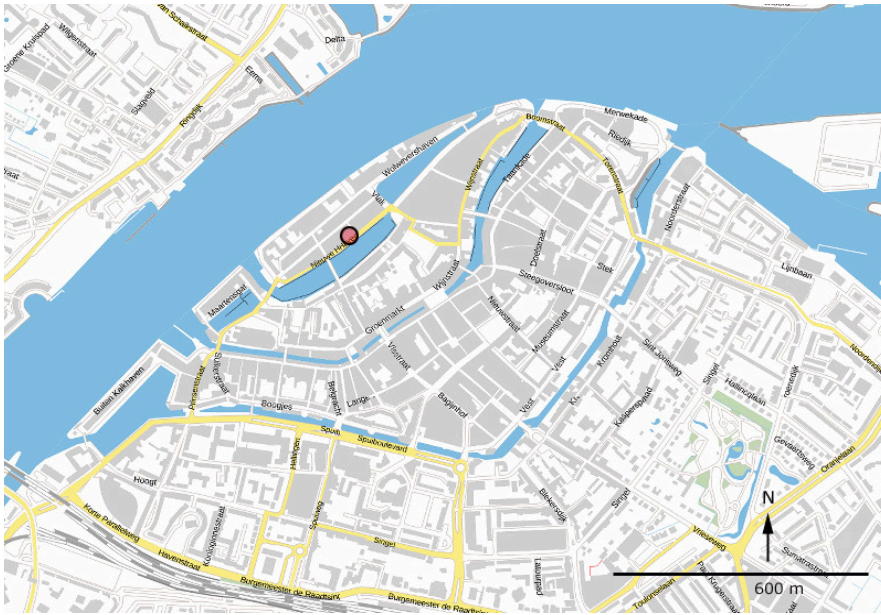
¹ Gemeente Dordrecht; Hoevenberg 2016: archeologisch advies nr. 16A102, aangepaste versie 11 oktober 2017.

2. Gegevens onderzoeksgebied

2.1 Plan- en onderzoeksgebied en huidig grondgebruik

Het plangebied Nieuwe Haven 26 betreft een groot perceel op de hoek van de straten Hoge Nieuwstraat, Venloostraat en de Nieuwe Haven, gelegen in de binnenstad van Dordrecht (afb. 1 en 2). Het bestaat uit een groot woonhuis (oostdeel) en een onbebouwd deel (westdeel) dat deels in gebruik is als tuin. In dit deel van het plangebied zal ook sloop- en nieuwbouw plaatsvinden. Dit betreft het (archeologische) onderzoeksgebied en meet circa 7,1 x 7,3 m.

Afb. 1. De ligging van het plan- en onderzoeksgebied in Dordrecht (rood).

Afb. 2. Het plan- en onderzoeksgebied in detail.

2.2 Geplande werkzaamheden

Het onderzoeksgebied is deels bebouwd; de bestaande bebouwing bestaat uit een keukenaanbouw die als toiletgroep in gebruik is. Dit zal worden gesloopt en op het totale oppervlak van het onderzoeksgebied zal een nieuwe serre en een overdekte parkeerplaats voor een auto worden gerealiseerd. Hiervoor zal over het gehele oppervlak gegraven worden tot ca. 1,1 m – mv (2,13 m + NAP) waarna op deze diepte een betonfundering zal worden gestort. De nieuwbouw rust geheel op deze funderingsvloer; er worden geen funderingspalen gebruikt.

3. Bureauonderzoek

Alle informatie betreffende de eigenaren van het beschreven perceel en huis/pakhuis zijn aangeleverd door dhr. Jan Willem Boezeman van het Documentatie- en Kenniscentrum Augustijnenhof te Dordrecht. Deze informatie is (grotendeels) afkomstig van mevr. A. Balm-Kok, die uitgebreid archiefonderzoek hiernaar heeft gedaan. Deze informatie is als panddossier aanwezig in het Documentatie- en Kenniscentrum Augustijnenhof.²

Bodemopbouw en landschappelijke en historische geschiedenis

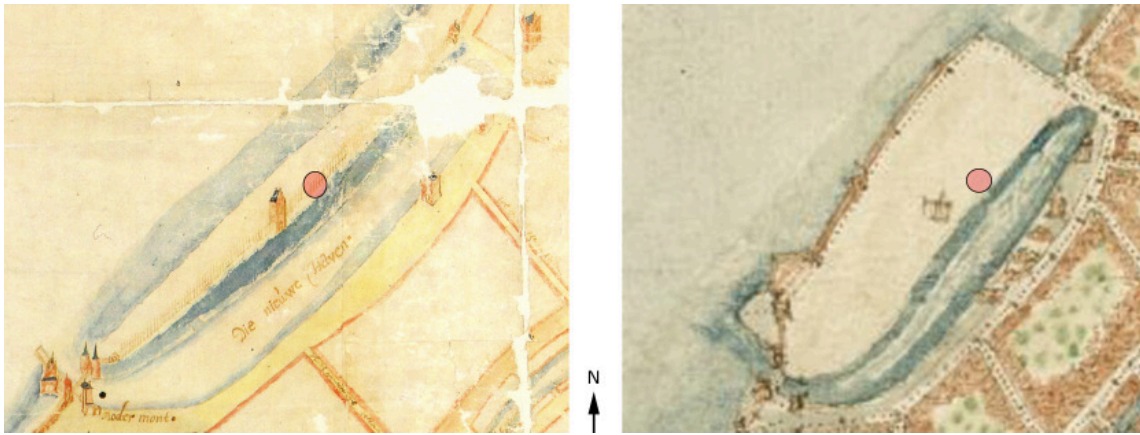
Het plan- en onderzoeksgebied is gelegen op het zogenoemde Nieuwe Werk. Dit is een stadsuitbreiding die plaatsvond vanaf 1410 en was in eerste instantie gericht op de aanleg van een nieuwe laad- en loshaven. De locatie lag in deze periode in de Oude Maas en daarom moesten er delen worden aangeplempt. Hiervoor heeft men waarschijnlijk als basis een zandbank of eiland in de Oude Maas gebruikt; dit (deels) droge gebied werd van een kade voorzien en zodanig opgehoogd dat het niet meer kon wegspoelen. De dieper gelegen, natuurlijke bodempakketten kunnen dus mogelijk bestaan uit een oorspronkelijk, niet geërodeerd komklei-op-veenlandschap. Aannemelijker is echter dat deze oudste, natuurlijke afzettingen bestaan uit, al dan niet af en toe droogvallende, oudere geul- (en oeverafzettingen) van de Oude Maas. Het is niet bekend of dergelijke afzettingen te herkennen en interpreteren zijn als zijnde een, (semi-) droge zandbank in de Oude Maas. Op basis van een archeologisch onderzoek op de locatie Binnen Walevest 29-55, circa 100 m ten noordoosten van het onderzoeksgebied, kunnen de natuurlijke afzettingen verwacht worden vanaf +1 m NAP. De Oude Maasafzettingen bestaan hier uit lichtgrijze sterk siltige tot licht zandige klei met zwarte detritusvlekken. Aangezien er sprake is van (zandige) klei zou de afzetting mogelijk als oeverwal(achtige) afzetting (kwelder/zandbank?) geïnterpreteerd kunnen worden.³ In de oudste fase van het Nieuwe Werk tussen 1410 en begin tweede helft 16e eeuw was er vermoedelijk nog geen sprake van (intensieve) bebouwing en handels- of ambachtsactiviteiten. De enige bebouwing die er in deze periode op kaarten staat aangegeven is een pand dat op latere kaarten staat afgebeeld als een laad- en loskraan.

Het Nieuwe Werk werd in deze periode vermoedelijk alleen gebruikt als overslagkade. Op de oudste bekende kaart (ca. 1545) staat dit pand opgenomen in een houten palissade die langs de Nieuwe Haven liep (afb. 3, links). Het is dus mogelijk dat het ook een verdedigende functie had. Het Nieuwe Werk is vanaf ca. 1545 intensief in gebruik genomen en bebouwd. Er werd een kade-/stadsmuur langs de rivierzijde gebouwd om ruimte te maken voor de inrichting van het eiland (afb. 3, rechts).

---

2 Balm & Boezeman 2017, Zoals aangeleverd d.d. 28-11-2017, waarvoor heel veel dank.

3 Dorst 2017, 18 (klastisch pakket 1). De interpretatie van deze afzetting als een hogere (deels, droogvallende) afzetting is niet als zodanig in dat rapport geïnterpreteerd.

Afb. 3. Links: het Nieuwe Werk op een kaart van Van Deventer omstreeks 1545. Rechts: het Nieuwe Werk omstreeks op een kaart van Van Deventer rond 1558. De locatie van het onderzoeksgebied is bij benadering weergegeven (rood).

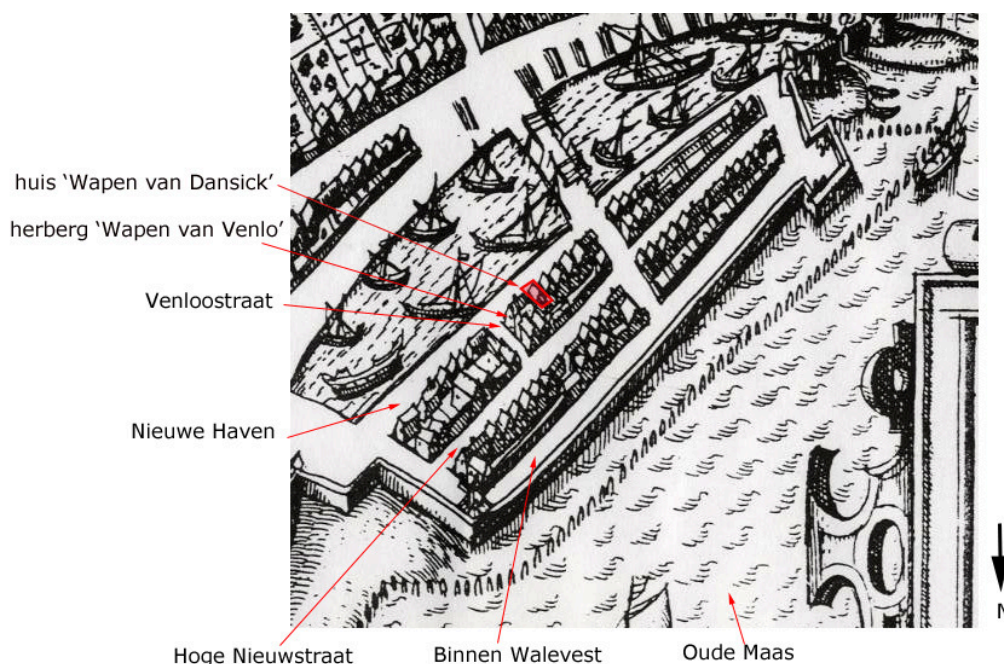
Waarschijnlijk heeft het ophogingspakket dat is opgebracht voorafgaande aan de bebouwing vanaf midden 16e eeuw een dikte van circa 2-2,5 m. Het is onbekend of het in de oudste aanlegfase van het Nieuwe Werk (ter hoogte van de bebouwing) al tot de huidige hoogte van circa 3,5 m NAP is opgehoogd.

Vanaf de tweede helft van de 16e eeuw wordt het Nieuwe Werk geheel ingericht en bebouwd. Er is sprake van een centrale hoofdweg, de Hoge Nieuwstraat met aan de waterzijden twee kaaien; in het noorden de Binnen Walevest en aan de zuidzijde de Nieuwe Haven. Deze laatste is door twee verbindingstraten verbonden met de Hoge Nieuwstraat waarvan de oostelijke Venloostraat vlakbij het onderzoeksgebied is gelegen.

Oorspronkelijk heette deze de Heere Straete of Venloo Straete / Vendeloos, wat was gebaseerd op de ligging van de herberg 'Wapen van Venlo' die vanaf eind 16e – begin 17e eeuw op de hoek Nieuwe Haven – Venloostraat lag. Dit pand lag met de lange gevelzijde aan de Nieuwe Haven. Ten westen daarvan stond een huis dat met de voorgevel aan de Nieuwe Haven stond. Dit is het pand dat op het perceel van het onderzoeksgebied stond. Het huis is tussen 1594 en 1598 gebouwd. Daarvoor is in historische bronnen voor het perceel van het onderzoeksgebied nog sprake van een leeg erf dat in 1590 in bezit was van Cornelis Dirksz Praem. Vier jaar later blijkt het in bezit van Melchior Veris en wordt het omschreven als: „..een geheel erve met houte lotse op staende..”. De eerste bebouwing bestond dus uit een houten loods.⁴

In 1598 is het nog steeds in handen van Melchior Veris maar nu is er sprake van een: „..huijs ende erve met allen sijnen toebehooren”. In 1612 is het in bezit van de erven van Melchior Veris en wordt de naam van het huis genoemd: 'Wapen van Dansick'. Mogelijk was hij (onder andere) handelaar in producten uit het Oostzeegebied. De bebouwingssituatie in 1612 is weergegeven op een kaart van Guicciardini in een publicatie van Blaeu, waarop ook het huis 'het wapen van Dansick' te zien (afb. 4).

4 Volgens Jan Willem Boezeman zou het mogelijk gaan om een scheepswerfje.

Afb. 4. De bebouwingssituatie weergegeven op een kaart van Guicciardini in een publicatie van Blaeu uit 1612. Hierop is huis 'het wapen van Dansick' te zien dat direct aan de achtergevel van het herberg 'Wapen van Venlo' staat (rood).

Het huis is gebouwd als woonhuis (voorgevel aan de Nieuwe Haven), maar daarachter was een tweede huis (/pakhuis) aanwezig aan de zijde van de Hoge Nieuwstraat. Het is dus één lang perceel, tussen Nieuwe Haven en Hoge Nieuwstraat, geweest met daarop twee panden. De oorspronkelijke lengtes van deze bebouwing is niet bekend. Vermoedelijk is de muur die nu nog als opgaand muurwerk (in toiletblok) aanwezig is, de oorspronkelijke 16e-eeuwse achtergevel. Vanaf de 17e-eeuw kan deze als tussenmuur naar een achterhuis hebben gediend. Uit 1694 is een volgende beschrijving betreffende het huis bekend: "...het huys, packhuijs, ende achterhuijs met haer toebehooren, mitsgaders 't gunt daerinne staende ende gelegen op de Nieuwe Haven streckende van achteren ende voren, vierkant tusschen den huijse van heer Anthonij de Sont aen d'een ende 't huijs van Corstiaen Bachus aen d' andere zijde..".

In 1669 blijkt het bezit in eigendom van de Johannes van der Linden van Slingeland. Er wordt gesproken over "...twee wooninge ofte packhuijs onder een dack".

Dit was een familie van zeer vermogende ijzerhandelaren. Het woonhuis kreeg mogelijk onder deze familie de klokgevel die nog te zien is op foto's van vóór de sloop (afb. 6). In 1718 is er een stevig geschil geweest met de eigenaar van het ten oosten naastgelegen hoekhuis (Wapen van Venlo) over gezamenlijke/nieuwe muren. De eigenaar van dit pand, Corstiaen Backus, liet de westelijke zijgevel, een gedeelde muur met het pand van Van Slingeland, opnieuw op metselen. Dit geschil is aan de reettrekkers voorgelegd. Rond deze tijd hebben er dus bouwactiviteiten plaatsgevonden.⁵

In 1743 wordt het huis in het onderzoeksgebied in een (verkoop)akte omschreven als: "... een extra ordinair groot, hegt, sterk en bijzonder weldoortimmerd huijs en erve staende en de gelegen op de Nieuwe haven tusschen de lange houten brug ende het Lamstraatje binnen deze voorsegde stad en streckende tot op de Hooge Nieuwstraat. Den koper van dit huijs, het zij dat denselven daarinne woonagtig is off te verhuird, zal den bewoonder vant voorsegd huijs, geduirende den tijd van thien eerstkomende jaeren geen handel vermogen te drijven off coopmanschap te doen, in eenigerhande soorten van staff - off gegoot - ijsen op de verbeurde van duijssend ducaton voor, ofte ten behoeve van de Nederduijtsche Diaconi-Armen deser stede."

5 Persoonlijke communicatie Jan Willem Boezeman van Documentatie- en Kenniscentrum Augustijnenhof, Dordrecht, d.d. 26-11-2017.

Het verbod op handel in ijzer is opmerkelijk maar begrijpelijk. De verkopende eigenaren, de familie Van Slingeland waren ijzerhandelaren en deze bepaling was een vorm van concurrentiebeding waardoor de vestiging van eventuele concurrenten tegengehouden kon worden. Mogelijk had het pakhuis enige aanpassingen die specifiek waren voor dit beroep?

In 1743/44 is Pieter Backus als nieuwe eigenaar vermeld. Er wordt gesproken over: "Een extra ordinair groot, hegt, sterk en bijzonder weldoortimmerd huijs en erve staande en de gelegen op de Nieuwe haven tusschen de lange houten brug ende het Lamstraatje binnen deze voorsegde stad en streckende tot op de Hooge Nieuwstraat. Tot dit huijs zal volgen alles wat aard en nagelvast is, daar onder begrepen het goudleere behangsel in de kamer ende in het comptoir.". Hij was ook in bezit van het oorspronkelijke huis Venlo en hij liet het naastgelegen woonhuis tussen 1761 en 1784 (oorspronkelijk 'Wapen van Dantsick') ombouwen naar pakhuis. In historische bronnen vóór 1761 wordt het huis omschreven als "huis", daarna als pakhuis.

Vanaf 1809 is het in handen van Robertus Joan Castendijk en in 1811 staat Johanna Wilhelmina Leijendecker, de weduwe van Jacobus Sprangers, als eigenaar omschreven. Op de kadastrale minuut van 1832 staat het onderzoeksgebied aangegeven onder het perceelnummer 167 (afb. 5). De indeling tussen een oorspronkelijk woonhuis aan de Nieuwe Haven en een pakhuis aan de Hoge Nieuwstraat op dit perceel is niet geheel duidelijk meer.

Afb. 5. Het onderzoeksgebied op de kadastrale minuut van 1832. De achtergevel of tussenmuur van het oorspronkelijk 16e-eeuwse woonhuis op het perceel 167 is mogelijk de zuidelijke muur van de aanwezige bebouwing (toiletgroep). Ten noorden hiervan is in de 19e-eeuw sprake van een onbebouwd erf met daarachter aan de Hoge Nieuwstraat weer bebouwing. In de 17e-eeuw kan er sprake zijn geweest van een achterhuis op het lege tussenerf.

Het pand was toen in bezit van Jacobs Staets Vriesendorp. Hij kocht in 1825 het naastgelegen grote huis op de hoek Nieuwe Haven-Venlostraat en daarbij ook het belendend pand in het onderzoeksgebied, dat toen als pakhuis omschreven staat.

In 1870 is de nieuwe eigenaar Willemina Ida Anthonetta Vriesendorp en wordt voor het pakhuis ook de naam 'de Theeboom' vermeld.

In 1877 blijkt het pakhuis in bezit van Jeannetta Nicoline Roodenburg, de echtgenote van Henri Francois Onderwater. Het pakhuis was blijkbaar een investeringsobject geworden waaruit inkomsten werden verkregen. Gezien de naam was het in de 19e eeuw in gebruik als pakhuis voor thee en koffie.

In 1882 krijgt, in ieder geval de begane grond, een andere bestemming. Uit een bouwvergunning van 5 juni 1882 blijkt dat het pakhuis toen werd ingericht als stal/koetshuis. In de aanvraag staat het verzoek om het pakhuis genaamd De Koffijboom in te richten tot stal en koetshuis, een mestput te plaatsen in de daarachter liggende tuin en de vermelding dat de

frontgevel onveranderd blijft. Hierop staat een akkoord met de verplichting een “. waterdichte gemetselde bak in de grond te plaatsen waarin de paardenmest en urine wordt verzameld, telkens om de twee dagen weg te ruimen.”.

In de tuin (mogelijk direct achter de gevel) zal dus een mestopslagput aanwezig zijn.

Uit de late 19e eeuw zijn nog enkele foto's van het oorspronkelijke woonhuis aan de Nieuwe Haven bekend. Hierop is een statig grachtenpand met de klokgevel te zien, mogelijk uit de periode waarin het in bezit was van de familie Van Slingeland (afb. 6).

Afb. 6. Het huis op het perceel van het onderzoeksgebied in 1865 (rood, RAD inventarisnr. 552_302478).

In het transport van 1888 blijkt het (in combinatie met met naastgelegen pand aan de Venloostraat) in bezit van Gilles van Altena en ten behoeve van de zussen Francina Adriana Timmers Verhoeven en Elisabeth Jacoba Timmers Verhoeven.⁶ Het pakhuis (genaamd de 'Koffieboom') is nog steeds als koetshuis ingericht en heeft ruimte voor de stalling van twee paarden.

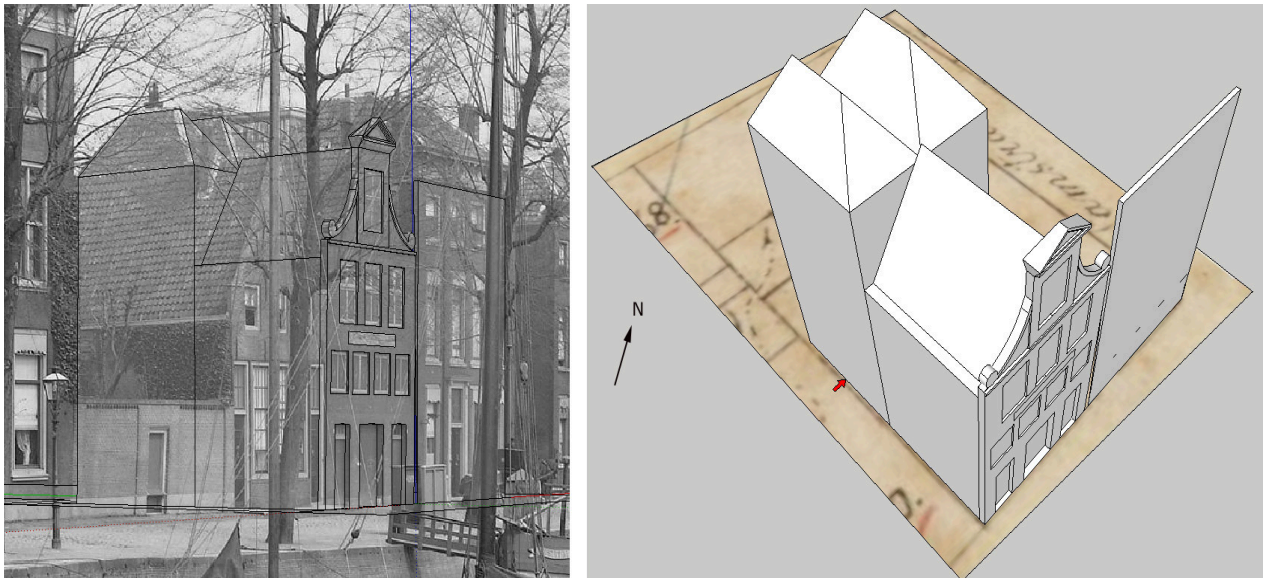
Het huis in het onderzoeksgebied blijft bestaan tot 1909. De nieuwe eigenaar was, sinds 1904, Adriaan Bos Pietersz. Hij kocht het grote pand op de hoek Nieuwe Haven – Venloostraat en het pakhuis waarna hij de laatste liet slopen om een zijtuin te realiseren.

Hij liet een stukje opgaand muurwerk staan om een scheiding tussen de voortuin en achtertuin te creëren. De datering van deze gevel is onduidelijk en tot op heden nog als de zuidmuur van het 20e-eeuwse toiletblok aanwezig. Dit is vastgesteld tijdens de bouwhistorische opname van het pand.

Op een foto van vóór 1909 is de bebouwingssituatie te zien vanaf de Nieuwe Haven in noordelijke richting (afb. 7, links). Op de foto is door middel van isometrische lijnen weergegeven dat deze dubbele kap die achter het pand Nieuwe Haven 27 te zien zijn, behoren tot een achterbouw aan het, vermoedelijk verkleinde deel van het oorspronkelijke huis. Het is onbekend wanneer dit is gebouwd. Op de reconstructie, geplot op de kadastrale minuut van 1832 is te zien dat de nog aanwezige, oudere muur in deze achterbouw aanwezig was (afb. 7, rechts, rode pijl).

---

6 Publieke Verkoop in Dordrecht Nieuwsblad 26-7-1888.

Afb. 7. Links: het huis (Koffieboom) op het perceel van het onderzoeksgebied vóór 1909 (RAD inventarisnr. 556_2643, isometrische fotoreconstructie in zwart: J.A. Nipius). Rechts: een reconstructie van de bebouwingssituatie op de foto van vóór 1909, geplot op de kadastrale minuut van 1832. Hierop is te zien dat de nu nog aanwezige muur van het toiletblok aanwezig moet zijn geweest binnen deze achterbouw (rode pijl, reconstructie: Nipides 2018).

Na de bouwhistorische opname is bepaald dat de oudere muur (zuidgevel toiletblok) deels behouden moet blijven.⁷ Voorafgaand aan de sloopwerkzaamheden is deze gedocumenteerd en de resultaten hiervan worden in dit rapport besproken (afb. 8).

Afb. 8. De onderzoekslocatie gezien vanaf de Nieuwe Haven met op de achtergrond de zuidmuur van het toiletblok dat naar verwachting een restant is van de achtergevel van het laat 16e-eeuwse huis aan de Nieuwe Haven (gemeentelijk geo-informatiesysteem Drechtmaps d.d. 2 juni 2017).

3.1 Archeologische verwachting

Op grond van bovenstaande informatie kan de volgende archeologische verwachting voor het plangebied worden opgemaakt:

In het onderzoeksgebied kunnen binnen 1 m – mv bewoningssporen aanwezig zijn uit de gehele gebruikperiode van het Nieuwe Werk. Afhankelijk van hoe hoog er in eerste instantie

⁷ Weijs 2015.

---

is opgehoogd kan er houtwerk aanwezig zijn van de houten loodsen die vanaf ten minste 1594 tot 1598 op het perceel aanwezig zijn geweest. Met zekerheid zal er sprake zijn van muurwerk (en vloeren) die behoren tot het gesloopte huis 'Wapen van Dantsick' uit 1598. Hiervan is waarschijnlijk een deel van de achtergevel nog als opgaand muurwerk aanwezig als zuidmuur van het 20e-eeuwse toiletblok. Gedurende deze oudste periode van het bakstenen huis was er ten noorden van deze muur sprake van een open erf. Hier kunnen buitenpandige erfconstructies zoals water- en beerputten aanwezig zijn. Gedurende de 17e eeuw tot in ieder geval begin 19e eeuw was dit deel mogelijk bebouwd met een achterhuis. Uit deze periode kunnen ook in dit deel van het onderzoeksgebied muren, vloeren en inpandige kelders aanwezig zijn. Het pand werd vanaf 1761 aangeduid als pakhuis, mogelijk na een verbouwing van de nieuwe eigenaar Pieter Backus (vanaf 1743-1744) die ook het naastgelegen pand (Wapen van Venlo) bezat. Het was later in ieder geval in gebruik als pakhuis voor thee en koffie (19e eeuw). In 1882 vindt er een grote functieverandering van (de begane grond) plaats. Het huis wordt dan namelijk ingericht als koetshuis en stal voor twee paarden. Het is aannemelijk dat hierbij ook sprake is van (grootschalige) bouwaanpassingen. De hoge bebouwing met de twee kappen achter het, mogelijk verkleinde, 16e-/17e-eeuwse huis die te zien is op een foto van vóór 1909 was toen waarschijnlijk al aanwezig. In de vergunning voor de verbouwing wordt gesproken over de aanleg van een mestput voor paardenmest buiten het pand. Het is echter onduidelijk wat de exacte locatie van de genoemde mestput zou kunnen zijn.

4. Doel en vraagstellingen

Het hoofddoel van het onderzoek was het documenteren en interpreteren van de aanwezige archeologische resten die door de graafwerkzaamheden verstoord zouden worden. Voor het veldwerk zijn in het Programma van Eisen de volgende vraagstellingen geformuleerd⁸:

Geologie:

- *Wat is de aard, (relatieve) ouderdom, dikte en diepteligging van de bodempakketten in het onderzoeksgebied?*
- *Specifiek, zijn er geologische aanwijzingen dat het Nieuwe Werk is aangelegd op een zandbank of eiland in de Oude Maas? En zo ja, waar bestaan deze uit?*
- *Specifiek, is het vast te stellen of er mogelijk sprake is van één of meerdere fases van ophogingen van het Nieuwe Werk?*

Archeologie:

- *Zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van een houten palissade of andere vorm van verdediging gedurende de oudste fase van het Nieuwe Werk zoals dat wordt gesuggereerd op kaarten uit de eerste helft van de 16e eeuw.*
- *Zijn er (andere) aanwijzingen voor activiteiten op het Nieuwe Werk gedurende de periode 1410-1590? En zo ja, waaruit bestaan deze activiteiten?*
- *Zijn er resten aanwezig van de houten loods die tussen 1590 en 1598 op dit perceel aanwezig zou zijn geweest? En zo ja, wat is hiervan de aard, diepteligging, oriëntatie en zijn er aanwijzingen waarvoor deze gebruikt zou zijn? Eventueel voor de scheepsbouw.*
- *Waaruit bestaan de resten van het bakstenen woonhuis dat vanaf 1598 tot 1909 op het perceel aanwezig was? Is er sprake van fasering in het muur- en vloerwerk, zijn deze te herleiden aan de verschillende eigenaren en zijn er specifieke activiteiten uit te herleiden?*
- *Is er sprake van vondstmateriaal en zo ja, waar bestaat dit uit en is dit te herleiden tot de veronderstelde beroepen van de eigenaren (handelaren) en hun hogere (rijkere) sociale status?*

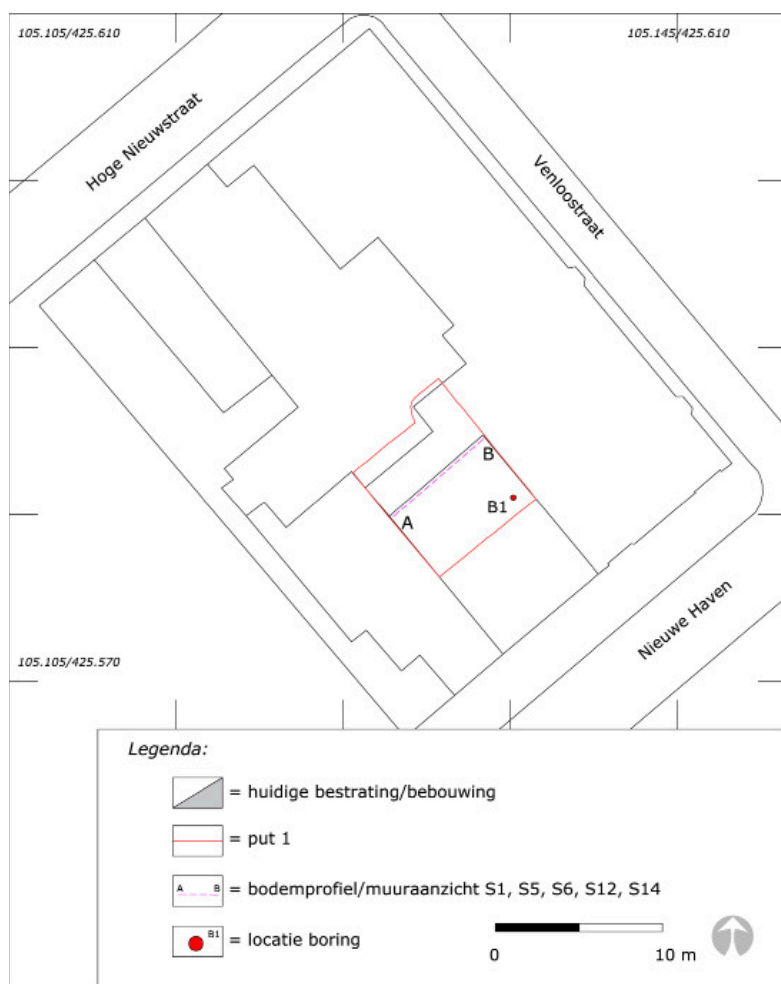
8 Gemeente Dordrecht, vakteam erfgoed, PvE nr. 2017-4, Dorst 2017 (4 december 2017). Goedgekeurd door bevoegd gezag Gemeente Dordrecht, d.d. 11 december 2017, mevr. J. Hoevenberg.

5. Veldwerk

5.1 Methoden

Het veldonderzoek heeft plaatsgevonden tussen 21 en 26 maart 2018 en is uitgevoerd conform het PvE. De graafwerkzaamheden binnen de put voor de serre zijn begeleid tot de ontgravingsdiepte van +2,13 m NAP (afb. 9). Er zijn geen verschillende vlaktekeningen gemaakt; de verschillende sporen zijn op één vlaktekening ingetekend waarbij de verschillende diepteliggingen van de top en onderzijden op de tekening of bij spoorbeschrijving zijn genoteerd. Er is één profielaanzicht van de tussenmuur (aan de havenzijde) gedocumenteerd (afb. 9). Alle gesloten contexten zijn nagezocht op vondstmateriaal en indien aanwezig zijn deze verzameld. Er zijn slechts enkele vondsten verzameld uit zowel gesloten contexten als tijdens de aanleg van de put. Er is één grondboring gezet om de dieper gelegen bodemopbouw te documenteren (B1). Het onderzoek is uitgevoerd conform de richtlijnen van de KNA 4.0 (2016). Het aardewerk, de bouwmaterialen en pijpjarde is gedetermineerd door dhr. M. C. Dorst (vakteam erfgoed). Het dierlijk botmateriaal is gedetermineerd door mevr. D.B.S. Paalman (vakteam erfgoed). Er zijn geen (bruikbare) monsters voor externe analyses aangetroffen/verzameld.

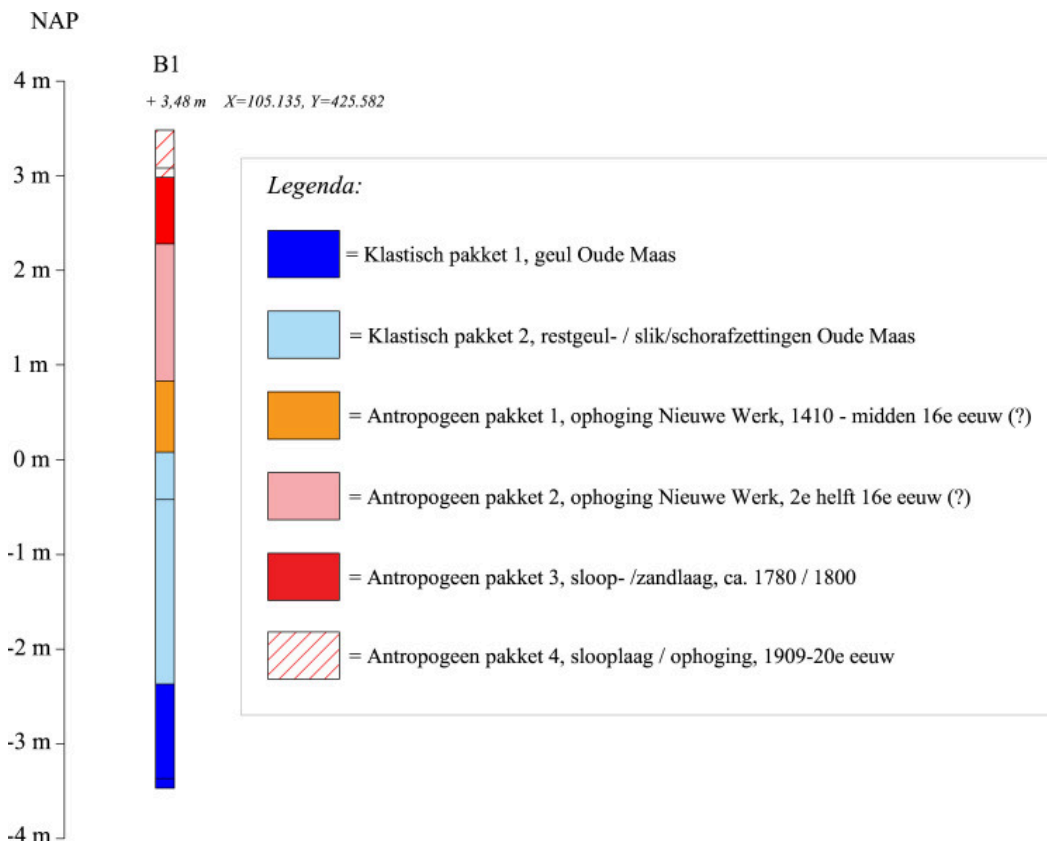
Afb. 9. Een overzicht van de ligging van de ontgraven bouwput (put 1), locatie van profiel-/muuraanzicht A-B en de ligging van de grondboring (B1).

5.2 Onderzoekresultaten

Als eerste zal de bodemopbouw worden besproken, gevolgd door de archeologische aspecten.

5.2.1 Bodemopbouw

In afbeelding 10 is de bodemopbouw op basis van boring 1 gepresenteerd. De boring is doorgezet tot een diepte van 6,95 m – mv (3,47 m – NAP). Hieronder volgt, van onder naar boven, een beschrijving van de zes bodemeenheden die zijn onderscheiden. Deze eenheden zijn weergegeven in een geïnterpreteerd bodemprofiel.

Afb. 10. De geo-archeologische interpretatie van de bodemopbouw op basis van de laaggegevens in boring 1. Voor de locatie de boring, zie afbeelding 9.

Klastisch pakket 1 (geulafzetting Oude Maas)

De diepst gelegen, aangeboorde afzettingen betreffen geulafzettingen van de Oude Maas. Het onderste traject bestaat uit grijs zand (vanaf 3,37 m – NAP). Door de compactheid en afwezigheid van een kleifracie was dieper boren dan 3,47 m – NAP met de gutsboor niet mogelijk. Het bovenste traject van klastisch pakket 1 bestaat uit grijs, licht kleiig zand met veel dunne kleilensjes en enkele (verspoelde) houtresten. De top hiervan ligt op 2,36 m – NAP. Klastisch pakket 1 vertegenwoordigt een actieve geulfase van de Oude Maas met een hoge stroomsnelheid die naar boven toe afneemt. Klastisch pakket 1 behoort tot de Formatie van Echteld. Een goede datering voor deze geulfase is niet te geven.

Klastisch pakket 2 (restgeul- en slik/schorafzettingen Oude Maas)

Hierop zijn natuurlijke afzettingen aanwezig met een lagere stroomsnelheid. Klastisch pakket 2 bestaat dieper gelegen uit een laag grijze, matig tot sterk siltige klei met detrituslensjes en enkele dikke en dunne zandlenzen. Het jongste traject bestaat uit grijze, zandige klei met enkele dunne zandlensjes en detritus. De top van dit pakket ligt op 0,07 m + NAP. Het pakket is ontstaan tijdens en na een verlegging van de stroomgeul van de Oude Maas; op deze locatie verminderde de stroomsnelheid sterk en hoger gelegen kan sprake zijn van een oeverwalachtige situatie waarbij sprake is van drooggevalen grond die periodiek onder water stond. Er lijkt sprake van een verlanding in de vorm van een slik of schor. Klastisch pakket 1 behoort tot

de Formatie van Echteld. Deze fase van verlanding en opslibbing heeft plaatsgevonden in de periode vóór 1410. In welk tijdsbestek het pakket is ontstaan, is onbekend.

Antropogeen pakket 1 (eerste? fase ophoging Nieuwe Werk)

Hierop is een pakket donkergrijze, zandige klei aanwezig. Dit is rommelig van aard en bevat brokjes organisch materiaal en (ondetermineerbare) fragmenten schelp. Het betreft een opgebracht pakket grond met een dikte van 75 cm en waarvan de top op 0,82 m + NAP ligt. Dit eerste (oudste) ophogingspakket zal zijn opgebracht bij de aanleg van het Nieuwe Werk in 1410. Het is mogelijk dat er sprake is van een gefaseerde ophoging, waarbij de top van dit ophogingspakket voor lange tijd het leef-/looptniveau was. Dit kan hebben geduurd tot de periode waarop het Nieuwe Werk (intensief) bebouwd is geraakt; vanaf het midden van de 16e eeuw.

Antropogeen pakket 2 (tweede fase ophoging Nieuwe Werk)

Hierop is een tweede ophogingspakket aanwezig. Dit bestaat uit licht-bruingrijze, sterk zandige klei met enkele fragmentjes keramiek, vermoedelijk baksteen. Het pakket heeft een dikte van tenminste 145 cm; de oorspronkelijk dikte is onbekend omdat de top (vermoedelijk) verstoord is door latere sloopwerkzaamheden. De top ligt op 2,27 m + NAP. Vermoedelijk is dit pakket in een tweede, latere fase opgebracht, voorafgaand aan het intensief bebouwen van het Nieuwe Werk vanaf het midden van de 16e eeuw.

Antropogeen pakket 3 (sloop- / zandlaag, 1780 - 1800)

Hierop is een grijs, matig grof zandpakket met puinresten aanwezig. Dit is overal binnen het onderzoeksgebied aanwezig. Soms zit het tussen de aanwezige muurresten, maar vaak ook over resten van verwijderde muurdelen (zie paragraaf 5.2.2.) In het zandpakket zijn enkele vondsten gedaan (vondstnr's. 3 en 6). Op basis van het type van een hielmerk van een pijpenkop is dit sloop-/opgebrachte zandpakket te dateren in (of direct ná) 1780-1800 (zie paragraaf 5.2.2.). Het pakket heeft een dikte van 70 cm en de top ligt op 2,98 m + NAP.

Antropogeen pakket 4 (slooplaag / ophoging, 1909 - 20e eeuw)

Hierop is een laag baksteen en mortelpuin aanwezig met een dikte tussen 10 en 50 cm. Deze laag is ook tijdens aanleg van de put waargenomen. Vermoedelijk is het een slooplaag die is ontstaan tijdens de sloop van het huis in 1909. Hierop is een opgebrachte teeltlaag aanwezig. Deze zal direct opvolgend de sloop zijn opgebracht voor de aanleg van de tuin die tot op heden aanwezig is. Deze laag heeft een dikte van 40 cm.

5.2.2 Archeologie

Tijdens het veldwerk zijn archeologische sporen en vondsten uit de 17e – 20e eeuw gevonden. Het gaat hier om muurresten, een maaiveldverharding (plaatsje), een riool en goot, een keldertje/put, bezinkbakken en –put en een loden waterleiding.

Er zijn enkele vondsten verzameld uit bodempakketten om deze hiermee (relatief) te kunnen dateren. Enkele vondsten uit een recente bezinkput waren de enige vondsten uit een gesloten context. Hieronder worden de sporen en de fasering daarvan besproken. De verschillende vondsten worden behandeld binnen de archeologische context waarin ze gevonden zijn.

Fase 1: Bebouwingsresten en vondsten uit de (16e) – 17e eeuw tot 1743-1761 (?)

In afbeelding 11 zijn alle sporen uit de (16e?) en 17e eeuw/midden 18e eeuw, weergegeven. Het gaat om muren en een riool.⁹

9 Muren S1, S3, S4, S6, S7, S8, S20, S22. Riool S5.

Afb. 11. Een overzicht van de bouwresten uit de periode (16e) en 17e-/begin 18e eeuw.

Resten van huis Wapen van Dansick

De resten van de oudste bebouwing zijn moeilijk te interpreteren. Dit is omdat er slechts een klein deel is opgegraven en er sprake is van veelvuldige sloop en herbouw met hergebruik van oudere bakstenen in latere fases. De zijgevels van het oorspronkelijke, laat-16e en 17e eeuwse huis Wapen van Dansick zijn waarschijnlijk alleen nog bewaard als (mogelijk onderste niveaus) van de huidige panden van de Nieuwe Haven 27 (west, S22) en de Nieuwe Haven 26 (oost, S4) (afb. 11, boven).¹⁰ Ook over de diepte van dit oorspronkelijke huis bestaat geen zekerheid. Het is aannemelijk dat deze oorspronkelijk net zo lang was als het huidige, naastgelegen pand Nieuwe Haven 27. Het muurrestant S20 zou een deel van de oorspronkelijke achtergevel kunnen zijn geweest.¹¹ Het huis zou dan een afmeting gehad hebben van 15 x 8 m. Het is mogelijk dat de westelijke muur (zijmuur van pand Nieuwe Haven 26) dateert uit de periode rond 1718-1720. Het huis Wapen van Dansick was toen nog steeds in handen van de familie van der Linden van Slingeland en gedurende deze periode was er sprake van een geschil met de nieuwe eigenaar van het huis Wapen van Venlo. De eigenaar hiervan, Corstiaen Backus, wilde de gezamenlijke (westelijke) muur opnieuw op metselen en omdat hij dat in de winterperiode deed, leidde dit tot een geschil tussen de beide eigenaren.

In het pand was, dieper gelegen, een riool aanwezig dat in de richting van de haven liep (afb. 11, boven, S5). Het gaat om een intact, 60 cm breed riool van gele baksteen met een gewelfd

¹⁰ Gele baksteen, 16/16,5x8x3,5 cm. Deze muren waren opgaand afgewerkt met cement en er kon niet onderzocht worden of en tot hoe hoog dit muurwerk nog aanwezig was.

¹¹ S20, top restant op +2,13 m, gele baksteen 16x8x5 cm. De relatie tussen dit muurdeel en de vermoedelijke oorspronkelijke zijgevel (S4) kon hier niet onderzocht worden. In westelijke richting was muur S20 afgebroken en geheel verwijderd.

dak.¹² In het zuidwesten waren nog enkele in pandige muurresten aanwezig (S6, S7 en S8). Het muurwerk S6 vormde een rechthoekige ruimte (kamer?) in het pand (afb. 12).¹³ Het dwarse deel van muur S6 was voorzien van kalkpleister en betreft een zichtmuur. De muur/ poer restanten S 7 en S8 betreffen alleen nog de vlijlagen van rode baksteen van 18x8x4,5 cm. Deze lagen op een isolatie/drainagelaag van mariene schelpen.¹⁴ De functie van dit muur-/funderingswerk is onbekend.

Afb. 12. Links: muur S6 en muurfundering/poer S7 en S8 gezien in noordwestelijke richting. Rechts: het vrijgegraven deel van riool S5 gezien in zuidoostelijke richting (naar haven).

Op het diepste niveau in dit deel van de put (ca. +2,13 m) was binnen S6 een pakket zand met dunne grijze kleilaagjes aanwezig. Dit was vermoedelijk een grondpakket waarop een vloerniveau aanwezig is geweest. Hiervan zijn echter geen resten aangetroffen en een later sloopniveau lag op dit oorspronkelijke vloerniveau. In dit pakket is een fragment van een wandtegel met een kobaltblauwe versiering van een fruitschaal en een benen borstel gevonden.¹⁵ Het is onduidelijk of de borstel dateert uit de periode van aanleg van het huis (eind 16e eeuw) of dat het dateert uit de sloopfase van de vloer binnen S6 (mogelijk 1743-1761 of zelfs 1780-1800). De plavuis kan mogelijk gebruikt zijn tegen de wand in deze ruimte.

12 Top gewelf op +1,88 m, onderzijde niet waargenomen; het riool lag onder het ontgravingsniveau van de put en is toevallig ontdekt bij het zetten van de boring en vervolgens even deels vrijgegraven.

13 Gele en rode baksteen, 19x9x3,5 cm, top op + 2,72 m.

14 Top op +2,17 m en beide delen S7/S8 staan koud tegen elkaar en tegen S6.

15 Wandtegel met spin hoekdecoratie, vermoedelijk te dateren eerste helft 17e eeuw, Plus 1997, 430-433. Bot van borstel middenhands- of voetbeen van waarschijnlijk rund (of paard). Op de kop van de borstel is groene residu te zien van het koperdraad waarmee de haarbundels van de borstel vastgezet zijn geweest.

Afb. 13. Een plavuïsfraïgment en een benen borstel uit de vloerbed-/sloopplaaïg binnen de ruimte van de muren S6.

Fase 2: Bebouwingsresten en vondsten uit de 18e en 19e eeuw

Hierbinnen zijn mogelijk twee (bouw)fases te onderscheiden. Deze zijn deels gebaseerd op het feit dat het huis in 1743 werd overgenomen door de eigenaar van het naastgelegen pand (voormalig huis Venlo), Pieter Backus. Van hem is bekend dat hij het huis Het Wapen van Dansick liet ombouwen tot pakhuis en vanaf 1761 wordt het ook als zodanig in officiële stukken genoemd.

Erste verbouwing, mogelijke tussen 1743 en 1761

Bij deze verbouwing werd het oorspronkelijke huis mogelijk verkleind waarbij een nieuwe achtergevel is ontstaan. Dit zou de nu nog aanwezige, opgaande tussenmuur S1 kunnen zijn (afb. 14). De muur staat nu (nog) los/koud verband tussen de zijmuren van Nieuwe Haven 26 en 27 in. Deze is gebouwd met gele bakstenen met een formaat van 18x8,5x4,5 cm. Het noordoostelijke deel eindigt op een diepte van +2,14 m op een iets bredere voet van haaks geplaatste ijsselstenen. Dit zou echter wel een zeer lichte funderingsvoet voor een achtergevel zijn. In dit deel was een (later dichtgezette) doorgang aanwezig (afb. 14, S14). Deze was aan de buitenzijde ook herkenbaar in het muurwerk (afb. 15). De NW-ZO-tussenmuur S6 bleef gehandhaafd; het huis was dus verdeeld in twee ruimten van 3,5 m breed.¹⁶

Het zuidwestelijke deel van S1 is over een afgebroken oost-westrestant van S6 gebouwd. Ten noorden van dit deel van een verharding aanwezig van bakstenen; dit betreft zeer waarschijnlijk een buitenlocatie en zal een achtererfverharding (plaatsje) zijn geweest. In één deel van deze verharding was een opsluitband van noord-zuid geplaatste bakstenen te zien die vrijwel in het verlengde van de doorgang S14 lag (afb. 14, S19, afb. 15).¹⁷ De verharding S19 en doorgang S14 waren dus aan elkaar gerelateerd. De functie van muurwerk/poer S3 is onduidelijk.¹⁸ Het grote riool S5 bleef (waarschijnlijk) in gebruik.

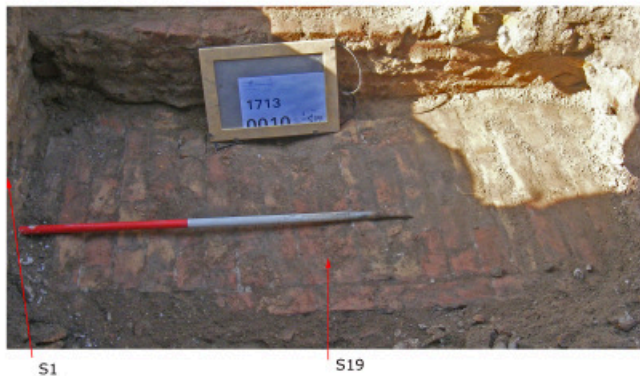
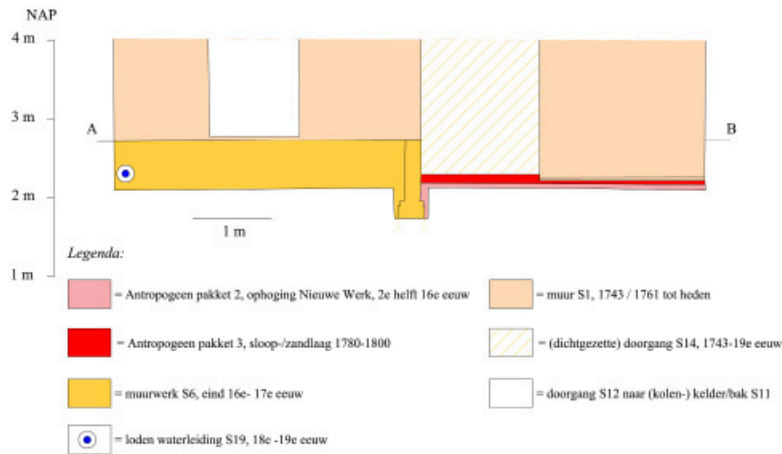
¹⁶ Deze onderverdeling bestond waarschijnlijk ook al in de oudste (17e-eeuwse) fase.

¹⁷ S19, rood-oranjegele bakstenen, formaat 18,8x8x4 cm. Top op + 1,53 m. Halfsteens verband met opsluitband van haaks hierop staande stenen aan noordoostzijde.

¹⁸ S3, gele baksteen 17x7,5x4 cm. Top op + 2,66 m en onderkant +2,10 m.

Afb. 14. De bebouwingsresten uit de eerste fase gedurende de 18e-19e eeuw. Deze situatie is mogelijk gerealiseerd tijdens de verbouwing tot pakhuis tussen 1743-1761.

Afb. 15. Boven: profiel A-B, het zuidelijk aanzicht van muur S1, voor de ligging van het profiel, zie afb. 9. Midden: het noordoostelijke deel van muur S1 tot op de funderingsvoet, gezien in noordwestelijke richting. Links daarvan is de (dichtgezette) doorgang S14. Verder in westelijke richting ligt de muur over een restant van S6 dat nog deels te zien is. Onder: Een deel van de verharding op het plaatsje (S19) achter de nieuwe achtergevel S1, gezien in zuidwestelijke richting.

De achter-/buitenzijde van muur S1 is vrijwel geheel ontdaan van latere pleister/cement, waarna de verschillende bouwelementen en –sporen konden worden gedocumenteerd en onderzocht.¹⁹ De oudste sporen in deze nieuwe achtergevel zijn de deur (S14) en twee smalle vensters aan weerszijden hiervan (afb. 16, fase 1 linksboven). Beide ruimtes in het (pak)huis waren dus voorzien van een lichtvenster. De smalle vensters bevestigen de functie als pakhuis aangezien woonhuizen vaak grotere vensters hebben.²⁰ De deur is ook herkenbaar aan de binnenzijde (zie afb. 15).

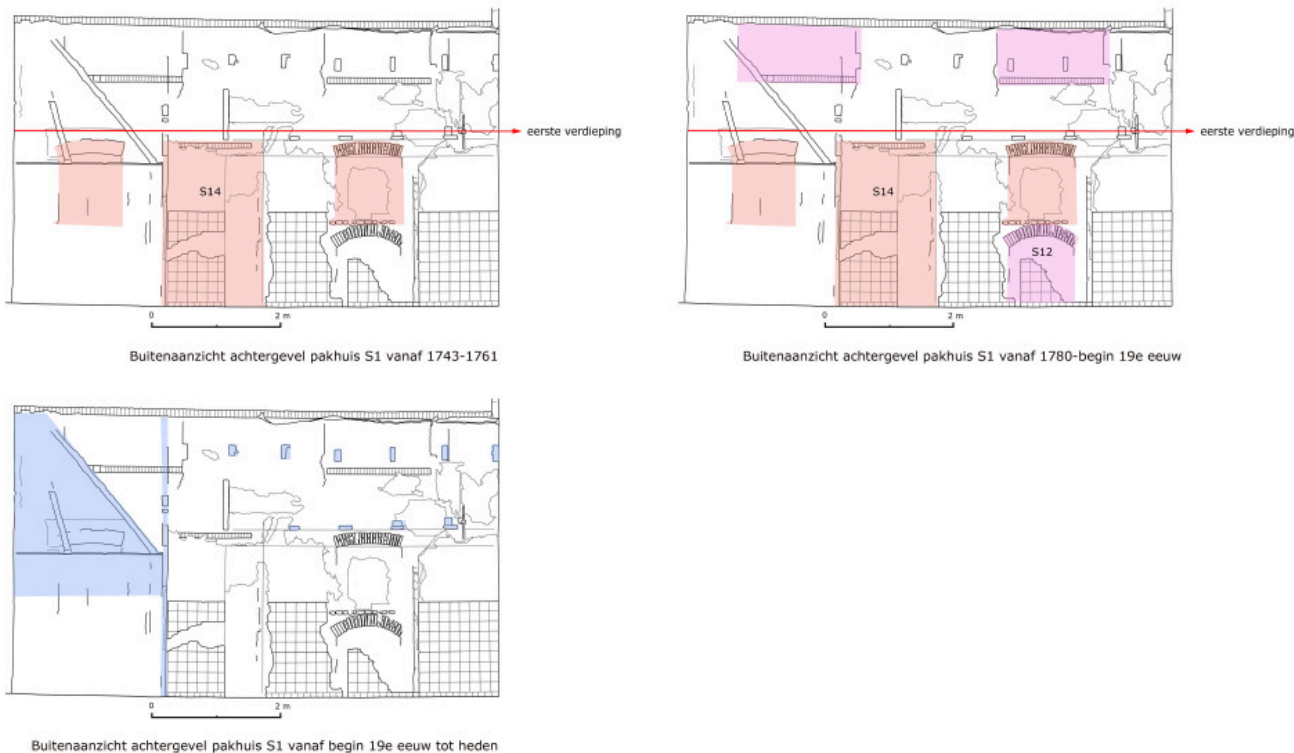
In tweede instantie zijn grotere vensters aangebracht op de eerste verdieping en is er een smalle en lage doorgang gemaakt naar de (kolen)kelder S11 achter het huis (afb. 16, fase 2 rechtsboven). Deze is aan de binnenzijde herkenbaar aan de locatie van de (later verwijderde)

¹⁹ Dit is uitgevoerd door J.A. Nipius van Nipides.

²⁰ Opmerking; dhr. J.A. Nipius, waarvoor dank.

dorpel S12 (afb. 18). Het is niet bekend of (beide) vensters op de begane grond nog in gebruik waren. De doorgang S14 zeer waarschijnlijk nog wel.

In de laatste fase is tegen oostzijde een haardplaats/schouw gemaakt; vermoedelijk van de bijkeuken. Voorafgaand zijn de grotere vensters op de eerste verdieping dichtgezet (afb. 16, fase 3, linksonder). Nog later, na de sloop van het (pak)huis, werd tegen deze buitenzijde een aanbouw (toiletblok) gebouwd. Hiervan zijn de inkassingen voor het dak en de faience (witte) tegelwand nog te zien.

Afb. 16. Fasering van de achtergevel S1; buitenaanzicht, gezien in zuidoostelijke richting (gedocumenteerd en bewerkt: Nipides 2018).

Tweede verbouwing: aanpassingen in de periode 1780-1800 of begin 19e eeuw

In de periode 1780-1800 of begin 19e eeuw heeft er een tweede sloop-verbouwfase plaatsgevonden waarin vrijwel alle binnenmuur werk is gesloopt of onder een sloop-/zandpakket is verdwenen. Ook het plaatsje achter de buitenmuur S1 verdwijnt onder dit pakket (zie 5.2.1, Antropogeen pakket 3). In dit pakket zijn scherven keramiek, dierlijk bot, een mosselschelp en pijpenaarden pijpfragmenten gevonden.²¹

De keramiek betreft drie scherven roodbakkerd aardewerk met (dik) loodglazuur. Het dierlijk bot betreft de humerus van een juveniele kip en de mossel betreft een mariene mossel (*mytilus edulis*).²² Slechts het pijpmateriaal uit dit grondpakket is nauwkeurig te dateren. Het gaat om dunne pijpenstelen van 0,6 cm en één ovale pijpenkop met een radering op de ketelrand en op beide zijden van de hiel het bijmerk wapen van Gouda. Het hielmerk zelf betreft een naar links gerichte ruiter te paard. Dit merk is door verschillende Goudse pijpenmakers in gebruik geweest en dit type is te dateren tussen 1780 en 1800.²³

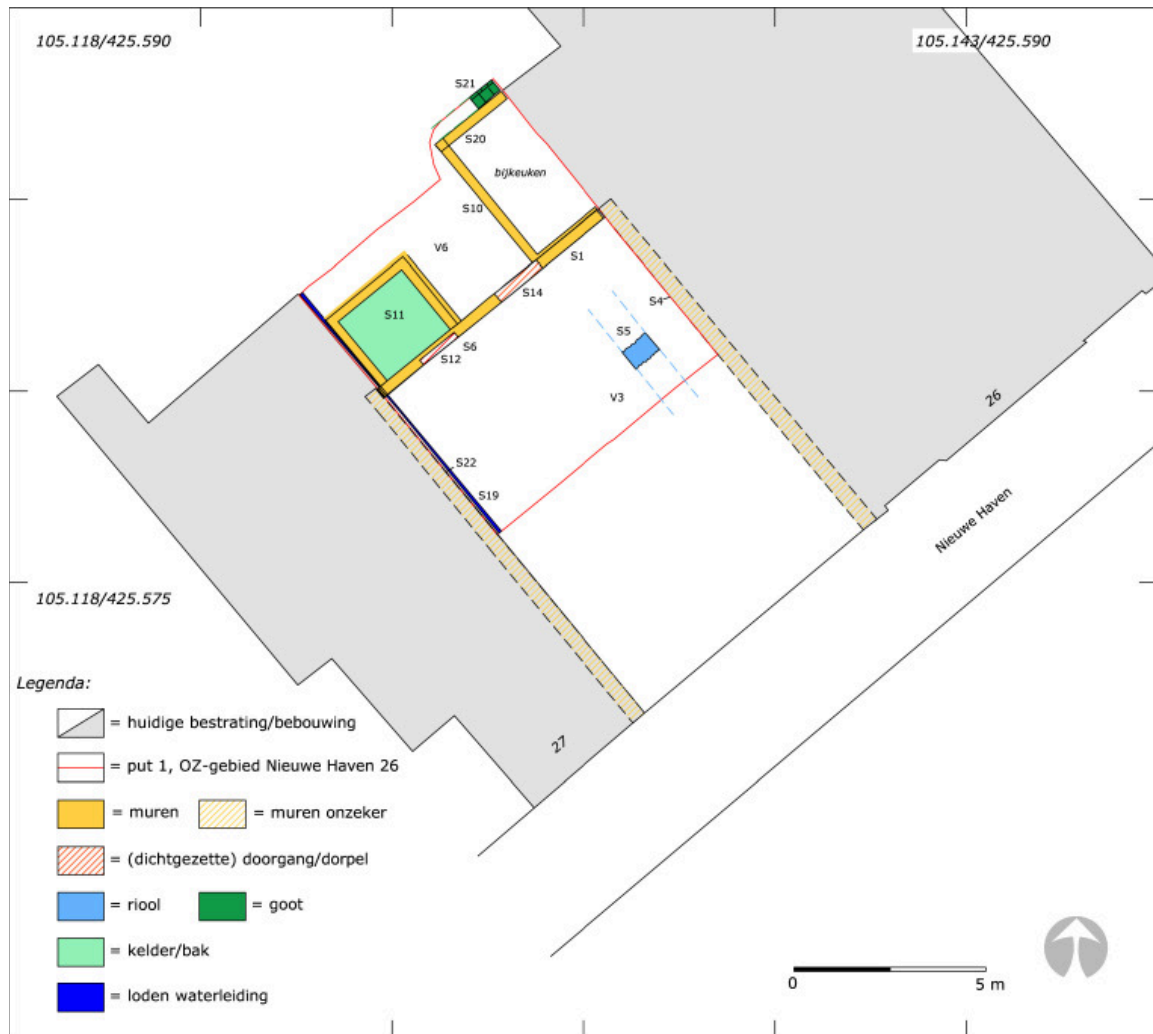
21 Vondstnummers 3 en 6.

22 Twee fragmenten alleen inwendig geheel en uitwendig spaarzaam. Eén fragment beide zijden dik loodglazuur. Determinatie schelp: M.C. Dorst.

23 Persoonlijke communicatie dhr. B. Konijnendijk, www.claypipes.nl, waarvoor dank.

Afb. 17. Pijpenkop (vnr. 6) uit het zand-/slooppakket dat op de bestrating S19 aanwezig was. In detail is het hielmerk "man te paard" te zien. Dit pakket was ook binnen in het pakhuis aanwezig.

Afb. 18. Een overzicht van de bouwresten uit de periode vanaf 1780/1800-begin 19e eeuw.

De doorgang S14 blijft waarschijnlijk wel bestaan. Achter de muur/achtergevel S1 worden een ruimte S10 (vermoedelijk al als bijkeuken) en een bakstenen kelder/bak S11 aangelegd (afb.

18). De ruimte S10 is gebouwd met (hergebruikte?) gele bakstenen van 18x8x4 cm en is ter hoogte van muurrestant S20 over dit deel heen gebouwd (afb. 18). Ten noorden hiervan was een gootrestant aanwezig (afb. 18, S21). Deze kwam uit in een (niet-opgegraven) beerkelder die in de hoek ten oosten hiervan lag.²⁴ De bakstenen bak had een formaat van 2,6 x 2,2 m en had aan de binnenzijde een zwarte aanslag.²⁵ Het kan gaan om een kolenhok (afb. 18 en 19). Deze bak/kelder kon vanuit de ruimte ten zuiden van de muur S1 worden betreden of bereikt gezien de aanwezigheid van een dorpeldichtzetting (afb. 18, S12, afb. 19). Deze doorgang is ook te zien in het zuidoostelijke muuraanzicht (afb. 18).

Afb. 19. Boven: de bouwresten van ruimte (bijkeuken) S10, gezien in zuidoostelijke richting tegen S1. Onder: De (kolen?)kelder/bak S11 gezien in zuidwestelijke richting tegen de zijmuur van het pand Nieuwe Haven 27.

In deze periode moet ook de merkwaardige achterbouw met de twee kappen binnen de onderzoekslocatie gestaan hebben. De (voormalige) achtergevel S1 lag gedurende deze bouw binnen deze achterbouw. Het is dus mogelijk dat bovengenoemde structuren (S10 en S11) in ieder geval gedurende een bepaalde periode inpandige elementen waren. Het vreemde is dat er geen enkel funderingswerk is gevonden dat aan deze achterbouw is toe te schrijven. Het is in theorie mogelijk dat de achtergevel hiervan buiten het onderzoeksgebied lag en dat er geen sprake was van een voorgevel, maar dat dit deel in/tegen het nog bestaande deel van het huis was gebouwd tot de sloop ervan in 1910.

Fase 3: Bebouwingsresten en vondsten uit de 20e eeuw (1910 - heden)

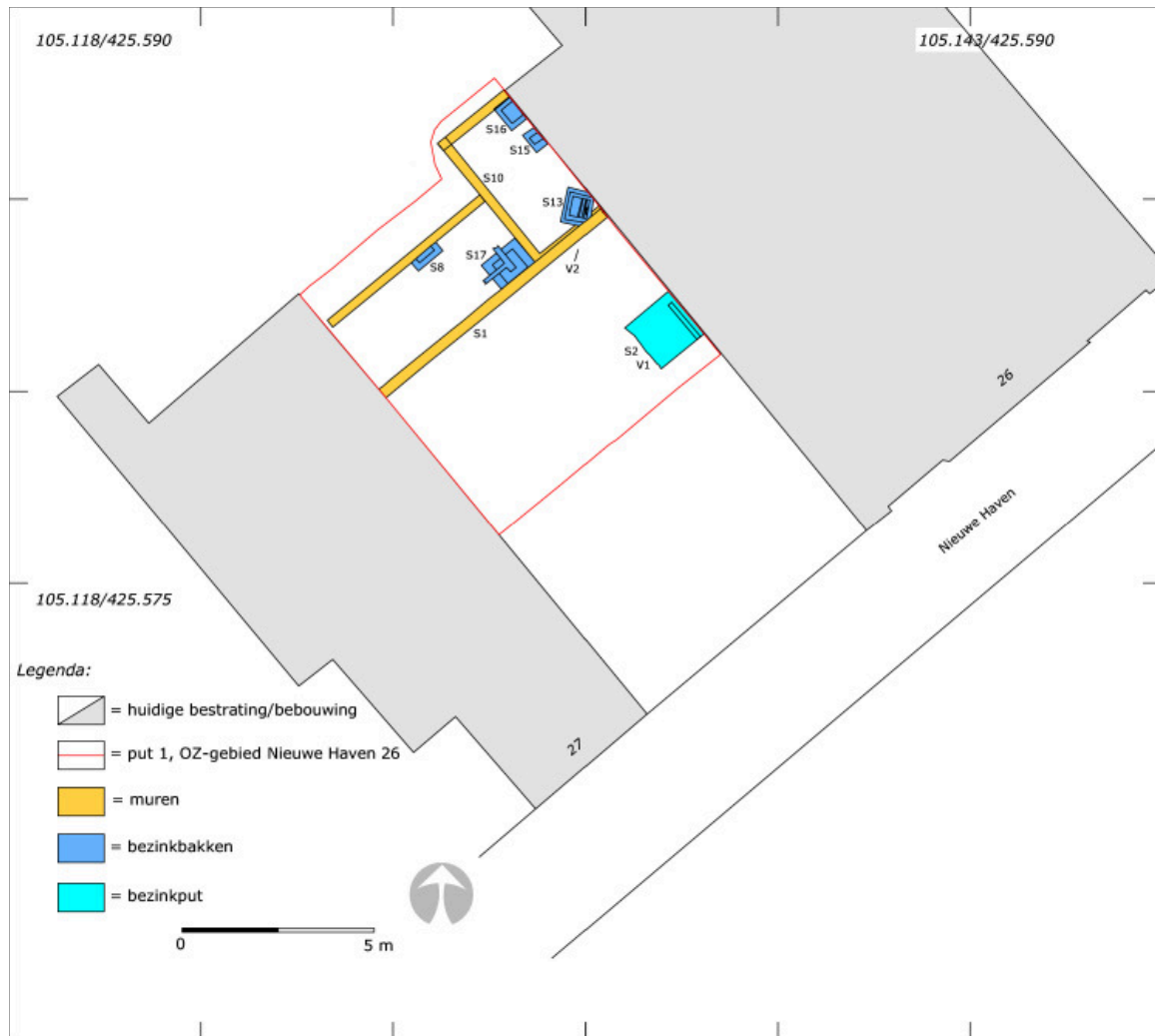
In 1910 wordt het (restant van) het huis Wapen van Dansick / pakhuis Koffieboom gesloopt. Alleen de voormalige achtergevel (S1) uit de tweede helft 18e eeuw blijft bestaan en wordt opgenomen in de bebouwing op dit lege erf die bestaat uit de bijkeuken en een toiletblok (afb. 20). Hierbinnen zijn een groot aantal bezinkbakken/wasputten aanwezig (S8, S13, S15, S16 en S17). Deze zijn gemaakt van gele (o.a. fabrieks-) baksteen waarvan meerdere gedateerd kunnen worden in de periode ná 1930. In één bezinkput was een loden leiding aanwezig,

24 Goot S21, bodem van donker-blauwgrijze natuurstenen plavuizen met daarop zijkanten van rode bakstenen. Ook de sluitplaten van deze goot bestonden uit dezelfde natuurstenen plavuizen. Top op + 2.37 m. De zandige vulling is nagezocht op vondsten, maar niets gevonden.

25 Rode bakstenen 20x10x4/6 cm.

mogelijk secundair aangebracht en behorende tot een waterleiding/pompsysteem. In de opvulling van deze put zijn enkele dierlijke botten gevonden, maar niet verzameld (S17). In de bezink-/wasbak S13 waren ijzeren stangen aanwezig om bijvoorbeeld een emmer of tobbe op te plaatsen. In de nu ontstane voortuin was tegen de gevel van het huis Nieuwe Haven 26 een bezinkput aanwezig. Deze was (op)gevuld met kiezelstenen. Hierin zijn een potfragment steengoed 2 met kerfsnede, blauwe decoratie en zoutglazuur, een bodemfragment van een kleurloos glas en een ijzeren gutsmes gevonden. Deze dateren uit de (late) 20e eeuw (vondstnr. 1).

In het bovenste grondpakket is tegen de muur S1 een bruine fles gevonden (vondstnr. 2). Het betreft een sherryfles met een glaszegel op de schouder waarin W&H 1877 staat. Het gaat om het merk William & Humbert uit Jerez, Spanje en dateert ook uit de 20e eeuw.

Afb. 20. Een overzicht van de bouwresten uit de periode vanaf 1780/1800-begin 19e eeuw.

6. Samenvatting & Conclusies

Samenvatting & Conclusies

Tussen 21 en 26 maart 2018 is in het plangebied Nieuwe Haven 26 te Dordrecht een archeologische opgraving (variant archeologische begeleiding) uitgevoerd. Er is één bouwput gegraven/begeleid voor de aanleg van een serre. Ten aanzien van de geformuleerde vraagstellingen is het volgende geconstateerd:

Geologie:

- *Wat is de aard, (relatieve) ouderdom, dikte en diepteligging van de bodempakketten in het onderzoeksgebied? Specifiek, zijn er geologische aanwijzingen dat het Nieuwe Werk is aangelegd op een zandbank of eiland in de Oude Maas? En zo ja, waar bestaan deze uit?*

De diepst gelegen (aangeboorde) afzettingen betreffen een dik zandpakket dat aanwezig is vanaf 3,37 m – NAP. Dit zandpakket is afgezet door een actieve geul van de Oude Maas waarin sprake is van een hoge stroomsnelheid. De zandafzetting hierop, waarvan de top ligt op 2,36 m – NAP, is kleiiger en bevat ook dunne kleilaagjes. Dit geeft aan dat de stroomsnelheid binnen de geul langzaam afneemt, mogelijk door een geulverlegging.

Een goede datering voor deze actievare geulfase is niet te geven.

Hierop zijn natuurlijke afzettingen aanwezig die zijn afgezet met een lagere stroomsnelheid. De top van dit pakket ligt op 0,07 m + NAP. Het pakket kan geïnterpreteerd worden als een restgeulafzetting met daarop oeverwal-achtige afzettingen. Er lijkt sprake is van drooggevallen grond die periodiek onder water stond; een zandbank/schorren- en slikkengebied. Deze fase van verlanding en opslibbing heeft plaatsgevonden in de periode vóór 1410. In welk tijdsbestek het pakket is ontstaan, is onbekend. Het Nieuwe Werk is dus, zoals historisch vaak gesuggereerd, aangelegd op (een) drooggevallen en opgeslibd (ei)land.

- *Specifiek, is het vast te stellen of er mogelijk sprake is van één of meerdere fases van ophogingen van het Nieuwe Werk?*

Er is mogelijk sprake van twee fases van ophoging van het Nieuwe Werk. Het dieper gelegen ophogingspakket heeft een dikte van 75 cm waarvan de op 0,82 m + NAP ligt. Bij de aanleg van het Nieuwe Werk in 1410 is mogelijk alleen dit pakket opgebracht. De top van deze afzetting kan gedurende 1410 en circa het midden van de 16e eeuw het leef-/looppniveau zijn geweest. Er zijn geen vondsten in dit pakket gedaan, dus een exacte (scherpere) datering kan niet gegeven worden. Ook zijn er in de top ervan geen aanwijzingen voor een leef- of activiteitsniveau.

Hierop is een tweede ophogingspakket aanwezig dat zichtbaar anders is dan de oudste ophoging. Hierin zijn wel enkele fragmentjes keramiek, vermoedelijk baksteen gevonden. Het pakket heeft een dikte van tenminste 145 cm en reikte vermoedelijk tot circa het huidige maaiveldniveau op het Nieuwe Werk. Dit pakket is mogelijk pas vanaf het midden van de 16e eeuw opgebracht, voorafgaande aan de intensieve bebouwing van dit eiland.

Archeologie:

- *Zijn er aanwijzingen voor de aanwezigheid van een houten palissade of andere vorm van verdediging gedurende de oudste fase van het Nieuwe Werk zoals dat wordt gesuggereerd op kaarten uit de eerste helft van de 16e eeuw.*
- *Zijn er (andere) aanwijzingen voor activiteiten op het Nieuwe Werk gedurende de periode 1410-1590? En zo ja, waaruit bestaan deze activiteiten?*
- *Zijn er resten aanwezig van de houten loods die tussen 1590 en 1598 op dit perceel aanwezig zou zijn geweest? En zo ja, wat is hiervan de aard, diepteligging, oriëntatie en zijn er aanwijzingen waarvoor deze gebruikt zou zijn? Eventueel voor de scheepsbouw.*

Nee, er zijn geen aanwijzingen gevonden voor de aanwezigheid van een houten palissade of andere vormen van verdedigingswerken, speciale activiteiten of een houten loods uit de periode vóór de bouw van het eerste huis rond 1598.

- *Waaruit bestaan de resten van het bakstenen woonhuis dat vanaf 1598 tot 1909 op het perceel aanwezig was? Is er sprake van fasering in het muur- en vloerwerk, zijn deze te herleiden aan de verschillende eigenaren en zijn er specifieke activiteiten uit te herleiden?*

De resten van het oorspronkelijke laat-16e – eeuwse / 17e-eeuwse huis waren nog maar minimaal bewaard gebleven. Daarbij komt ook dat de aanwezige muren moeilijk te dateren waren door veelvuldige sloop- en herbouw, hergebruik van oudere bakstenen en ontbreken van gesloten contexten met dateerbare vondstcomplexen.

Het oorspronkelijke huis Wapen van Dansick had mogelijk een afmeting van 15 x 8 meter. Ter hoogte van het voorhuis waren enkele muurresten aanwezig van een kleinere ruimte. Daarnaast was er dieper gelegen een fors riool van het pand aanwezig dat afgewaterd zal hebben in de Nieuwe Haven (of een groter riool onder de bestrating van de weg hierlangs). De eerste, duidelijke en forse verbouwing dateert mogelijk uit de periode 1743-1761. In 1743 werd het huis Wapen van Dansick overgenomen door de eigenaar van het naastgelegen pand (voormalig herberg/huis Wapen van Venlo), Pieter Backus. Van hem is bekend dat hij het huis Wapen van Dansick liet ombouwen tot pakhuis en vanaf 1761 wordt het ook als zodanig in officiële stukken genoemd. De nu nog aanwezige dwarsmuur die in de nieuwbouw zal worden behouden, was waarschijnlijk de achtergevel van dit pakhuis. Het oorspronkelijk huis werd hierbij verkleind tot een afmeting van ruim 10 meter. Inpandig was nog een onderverdeling aanwezig in twee, haaks op de Nieuwe Haven staande ruimten/kamers van circa 3,5 meter breed. Achter het pakhuis was een verhard plaatsje aanwezig en de nieuwe achtergevel was voorzien van twee smalle vensters en een deur.

In de periode 1780/1800-begin 19e eeuw vindt er een nieuwe sloop-/nieuwbouwfase plaats waarbij de binnenmuren worden verwijderd, het plaatsje achter het huis wordt afgedekt en hier tegen de achtergevel een (kolen-)bak of-kelder en een bijgebouw (mogelijk een bijkeuken) worden aangelegd. Deze verbouwing kan zijn uitgevoerd toen Pieter Backus nog eigenaar was of door de nieuwe eigenaren Robertus Joan Castendijk (1809) en/of Johanna Wilhelmina Leijendecker (1811).

Merkwaardig is dat er geen muren zijn gevonden die toegeschreven kunnen worden aan het grote pand met dubbele kap dat ergens gedurende de 19e-eeuw - 1909 nog over de nu nog aanwezige zijmuur moet hebben gestaan. Ook zijn er geen structuren of sporen gevonden die zijn toe te schrijven aan de verbouwing van het pakhuis tot stal/koetshuis in 1882.

- *Is er sprake van vondstmateriaal en zo ja, waar bestaat dit uit en is dit te herleiden tot de veronderstelde beroepen van de eigenaren (handelaren) en hun hogere (rijkere) sociale status?*

Er zijn weinig vondsten aangetroffen. Het mogelijk, oudste voorwerp betreft een benen borstel die aanwezig kan zijn geweest in het grondpakket/zandbed van vóór de aanleg van het huis in 1698. De ouderdom is echter niet zeker omdat het ook in een sloop-/zandpakket kan hebben gezeten. In dat geval kan het dateren uit de periode 1743-1761 of zelfs uit 1780-1800. Daarnaast zijn er enkele scherven keramiek en pijpjarde uit de slooplaag van 1780-1800 gevonden en een vlakvondst (fles) en wat glas, keramiek en een gutsmes in een bezinkput uit de 20e eeuw. Er zijn dus geen vondsten gedaan die gerelateerd kunnen worden aan de 16e-19e-eeuwse bewoners en gebruikers van het huis Wapen van Dansick of het latere pakhuis o.a. De Koffieboom.

Voor vragen over de bevindingen en conclusies in dit rapport kan contact worden opgenomen met M.C. Dorst (tel. 078-770 4904) van het vakteam erfgoed van de gemeente Dordrecht.

Literatuur

Balm, A. & Boezeman 2017: Bewonersinformatie over het pand Het Wapen van Dansick / de Koffieboom. Ongepubliceerd overzicht van de bewoners op basis van archiefstukken zoals bewaard in het panddossier aanwezig in het Documentatie- en Kenniscentrum Augustijnenhof (kenniscentrum@augustijnenhof.nl). Opgesteld na onderzoek door mevr. A. Balm en aangeleverd (met aanvullingen) door dhr. J.W. Boezeman.

Dorst, M.C., 2017: Dordrecht Ondergronds 86. Kadernieuwving Korte Kalkhaven en Binnen Walevest, Dordrecht. Een archeologisch bureauonderzoek, begeleiding en grondboring. Dordrecht Ondergronds 86. Gemeente Dordrecht.

Pluis, J., 1997: De Nederlandse Tegel. Decors en benamingen 1570-1930. Primavera Pers.

Weijs, C., 2015. Bouwhistorische opname van Nieuwe Haven 26 in Dordrecht. Ongepubliceerde rapportage van de bouwhistorische opname door Sector Stadsontwikkeling, Afdeling Ruimtelijke Realisatie (nu vakteam erfgoed), Monumentenzorg gemeente Dordrecht.

Begrippen en afkortingen

antropogeen	Door mensen gemaakt/gedaan/uitgevoerd, i.i.t. natuurlijk
Bergsche Veld	Zoetwatergetijdengebied ten zuiden van de stad Dordrecht, ontstaan na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (verwijst naar Geertruidenberg, later Biesbosch genoemd).
brakwaterkokkel	Gidsfossiel voor de afzettingen van de Sint Elisabethsvloed 1421, zeker als deze tweekleppig en in levenshouding wordt aangetroffen. Het gaat om de tweekleppige <i>Cerastoderma glaucum</i> .
crevasse(afzetting)	Oeverwaldoorbraak (rivier) waarbij (opnieuw) zand is afgezet. Door de doorbraak is een afzetting ontstaan met sediment uit de oeverwal. Crevasse-afzettingen zijn hoger gelegen plekken in het landschap.
detritus	Substantie bestaande uit organische resten van planten en dieren.
donk	Rivierduin of natuurlijke verhoging in het landschap
Formatie van Echteld	Afzettingen vanuit rivier
Formatie van Nieuwkoop	Veenpakket (Hollandveen Laagpakket)
Formatie van Naaldwijk	Afzettingen vanuit zee
Grote Waard	De Grote of Hollandsche Waard was een landbouwgebied in Holland, aan de grens met Brabant. De waard ontstond in de 13e eeuw, na afdamming van de Maas bij Heusden en Maasdam en het aanleggen van een ringdijk. De Grote Waard omvatte de gebieden die tegenwoordig bekend staan als het Land van Heusden en Altena, het Eiland van Dordrecht, het oostelijk deel van de Hoeksche Waard en een stukje Noord-Brabant, ongeveer van Heusden tot Moerdijk.
hil/werf/terp	Woonheuvel of kunstmatige door mensen opgeworpen verhoging in het landschap, i.t.t. donk
indicator	Aanwijzing/vondst/voorwerp/object/spoor
inversierug	Oeverwallen en kreekbeddingen klonken gedurende de middeleeuwse ontginningen door hun grovere materiaal minder in dan de slappe, fijne klei ertussen, waardoor ze nu nog als ruggen in het landschap herkenbaar zijn. Deze 'omkering' in het landschap (oorspronkelijk een geul, nu een rug) wordt ook wel inversie (inversieruggen) genoemd.
klastisch	Verweerde/geërodeerde fragmenten van gesteente die zijn afgezet door water en wind
Merwededek	Gelaagd pakket klei- en zandafzettingen vanuit de rivier de Merwede, na de Sint Elisabethsvloed van 1421 (Formatie van Echteld). Specifiek voor het Eiland van Dordrecht.
Sint Elisabethsvloed	Stormvloed waarbij de zeedijk van de Grote Waard bij het dorp Wioldrecht doorbrak en de Grote Waard verdronk, 18-19 november 1421.
AMK	Archeologische Monumenten Kaart

ARCHIS	Archeologisch Informatie Systeem
AWN	Archeologische Werkgemeenschap Nederland
CHA	Cultuur Historische Atlas, provincie Zuid Holland
IKAW	Indicatieve kaart Archeologische Waarden
KNA	Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie
Mv	Maaiveld (loopoppervlak)
NAP	Normaal Amsterdam Peil (hoogtemaat)
NEN	Nederlandse Norm
PvA	Plan van Aanpak
PvE	Programma van Eisen
RAD	Regionaal Archief Dordrecht
RCE	Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

